

BERGMAN JA HAIGUSED: Rakvere Teatris esietendub 12. detsembril Ingmar Bergmani "Sügissonaat", mille lavastab Eva Koldits. Dramaturg Urmas Lennuk võttis suuna Eva Kolditsale ning Lauri Sabberile ja sai nad kätte. Kõik lisakihid, isegi kui neid ei sõnasta, need jäävad kuskile.

Bergmani "Sügissonaat" Rakveres

Urmas Lennuk: Kuidas Bergmani "Sügissonaat" sinuni üldse jõudis?

Eva Koldits: Peeter Raudsepp helistas ja ütles: tule Rakverre lavastama. Ma ütlesin kõigepealt ei, aga kui ta ütles, et "Sügissonaati", siis ütlesin: ma ei ütle kohe "ei".

UL: Mis "Sügissonaadis" on sellist, mis lavastaja mõtlema paneb?

EK: See materjal on tegelikult mulle väga-väga meeldinud. Ma ei saa öelda, et see Bergmani filmidest lemmik on, aga kuna ma olen naine ja seal on ema ja tütre suhted, siis ma ei saa sellest kuidagi ka mööda vaadata.

Tegelikult on lemmikuks rohkem "Sosinad ja karjed", mis haagib nii tugevalt enda eluliste asjadega. Mul on endal ka kaks vanemat õde ja too on niisugune kolme õe lugu, et kogu aeg me mäletame oma lapsepõlvast asju erinevalt, ja ma arvan, et see on see, mis mind Bergmani juures on alati paelunud.

Kui Peeter ütles, et "Sügissonaat", siis tegelikult võtsin aega lihtsalt koduste logistiliste olude tõttu, et see mõtteliselt ära lahendada. Ma ei saanud lubada, et see materjal lavastamiseks kellegi teise kätte läheb. Ma tegelikult tahtsin seda väga.

UL: Ma küsingi kohe: näidendis on Charlotte kuju kui kunstnik ja ema, kes pidi koduse logistikaga hakkama saama, ja sul endal on lapsed ja logistika. See on ju igavene dilemma, kuidas hoida tasakaalu ühiskondliku emapositioni ja loomingu vahel? Charlottel ei tulnud see hästi välja.

EK: Ma arvan, see dilemma on küll, aga üks erinevus meil Charlottega siiski on. Charlotte ei tule inimesena toime perekonna mängimisega,

Sest kui tal oleks praegu see laps elus, siis seda lugu ei oleks.

isegi kui ta valib selle emapoole, ei tule ta sellega lihtsalt toime, sest ta ainult mängib seda. Tema jaoks on kunst ikkagi põgenemine, mitte eneseteostus.

Praeguses ajas on muidugi neid naiskunstnikke, kes justkui on suutnud väliselt need pooled ühendada ja neil on normaalsed suhted oma laste ning peredega ja nad teevad ka suurt karjääri. Aga natuke erinev on ikkagi see olukord, kui sa lähed tööd tegema teise linna. Siis sa justkui jäta oma mudilased korraks maha.

Lauri Saaber: Ma küsin Eeva Mägi filmi "Mo Mamma" kohta, kus sa mängisid. Need "Sügissonaadi" viited või tsitaadid, mida kriitikud pärast sellest filmist välja lugesid – kas te teadvustasite seda filmi tehes, et tahate mõtteliselt seost "Sügissonaadiga" luua?

EK: Teate, mis on naljakas selle asjaga? Me vaatasime enne küll "Sügissonaati", sest mõtteliselt on "Mo Mamma" tegu samasuguse arveteklaarimisega, aga mina panin selle niimoodi ära enda peas, et kui esilinastus toimus, siis Marko Raat või keegi tuli ja ütles, et see teema oli täielik "Sügissonaat".

Ma ütlesin talle miskipärast, et me isegi rääkinud sellest, mis "Sügissonaadis" on. Ma kuidagi olin filmis rolli tehes pannud selle niimoodi riulisse ära ja ma isegi ei ühendanud, et millest ta räägib. Muidugi näen neid ühendusi takkajärgi, aga sel hetkel tegi filmis rolli üks teine – näitleja Eva. See protsess oli nii teine, et seal ei olnud ruumi selliseks võrdlusteks.

Aga seik ise on tõsi, me vaatasime filmi ja Eeva Mägi ütles, et tal on niisugune mõte, aga siis oli see läinud! Ma mäletan seda Marko nägu, kes vaatas mulle veel pikalt otsa. Ma arvan, et ta pärast ikka

mõttes: "Täitsa loll. Ta üldse ei saa aru, et on täitsa sama lugu peaaegu."

UL: Kummaline side on küll nende kahe materjali vahel olemas.

EK: Muidugi on side! Ema ja tütre omavahelised "arved", kuigi "arveteklaarimine" ei ole hea sõna, aga seesama, kuhu me vanematena ühel hetkel kõik koperdame, sest lastena me arvame alati, et meie vanemad ei ole kõike õigesti teinud meie kasvatamisel.

Või see, kuidas meie neid näeme – mida vanemaks saad, seda rohkem mõistad seda teist poolt, hakkad õigust andma või õigustusi leidma ka oma vanematele. Aga põhimõtteliselt räägivad mõlemad lood sellest, mille Eva näidendis ka Charlottele sõnastab: Sinu sõnad peavad paika sinu reaalsuses ja minu sõnad peavad paika minu reaalsuses ja kui me neid sõnu vahetame, muutuvad need kehtetuks, sest need kaks tegelast – nad justkui ei püüagi leida siia vahele ühte reaalsust, kus mõlema sõnad võiks midagi ühist tähendada. Nii see meil inimestena käib kahjuks.

UL: Ega me näidendit lugedes lõpuni teada ei saa, kumb tegelane elab rohkem reaalsuses ja kumb valetab rohkem, Eva või Charlotte.

LS: Pigem ma arvan, et Bergman nimme kirjutab selle lahtiseks, et neil tegelastel ei ole ühte ja sama "päris" reaalsust.

EK: Ei ole kindlasti, Evakene on ju tegelikult samas segaduses. Tema ei valda ju samuti tõde. Tema valdab seda lapse nägemust emast. Ei Charlotte ega Eva valda tõde ja vist ainus tegelane, kes tegelikult midagi reaalselt valdab ja haldab, on Helena, kelles on see tingimusteta armastus olemas.

LS: See on siis see, mida Jan Kaus trupiga kohtumisel mainis, et Bergmanil tuleb korduvalt eri teostes välja see haiguse ja lunastuse või haiguse kui metafoori seos.

Tegelikult ju Põhjamaade mõttetraditsioonis on seegi pikaajaline, see läheb Kierkegaardi juurde tagasi, tema surmatõve juurde. "Sügissonaat" ei ole Bergmani religioosete teoste killast, aga mingi motiiv on siin olemas, nagu tema puhul alati.

EK: On, on! Ja see haigus on üldistus. Tegelikult ongi inimene üks suur haige tegelikult.

UL: Bergman armastas haigust kujundina kasutada. Tema jaoks oli haigus nihestaja, et selle läbi esitada põhiküsimusi, mida inimesed endalt küsivad.

EK: Jah, et kogu aeg oleks väljast mingi surve. Minu jaoks on Helena selles näidendis metafoor. Ema ja tütar püüavad midagi väljendada, aga nad

FOTOD: KALEV LILLEORG

ei ole selleks võimelised ja lõpuks tõlgib neid üksteisele just see inimene, kes päriselt ei ole võimeline end väljendama, ehk siis Helena. Eva jõuab lõpus selle tõdemuseni, et Helena sai aru, Helena oskas anda. Tema ise tahtis ainult saada.

LS: Ja siin on see huvitav kujundlik vahetus, et Helena kõnevõimetus esindab tegelikult hoopis Charlotte ja Eva kõnevõimetusust...

EK: ...oskamatust end väljendada või saamatust.

LS: Bergman tundis klassikalist muusikat väga hästi ja nautis seda. Kas ja kuidas te olete seda näidendisse sisse kirjutatud muusikalist poolt lavastuses kasutanud? Teil on ka pianist Kadri-Ann Sumera võetud appi.

EK: See on ka Kadri-Annile huvitav väljakutse. Sest ta peab ju seda Chopini prelüüdi mängima kahel erineval moel – nagu Eva seda mängib ja nagu Charlotte seda tõlgendab. Ja seda “Haamerklaveri” sonaati kindlasti ja Bartokit. Võib-olla kasutame veel midagi. Aga kuna muusika on omaette tegelane, siis ei saanud seda lihtsalt muusikalises kujunduses sisse tuua ja ainus lahendus ongi pianist. Elav inimene, päris inimene, kes mängib ja toimetab siin laval. Ta on üks näitleja. Tegelikult ka üks tegelane.

LS: Koos muusikaga on midagi kontseptuaalset ka kujunduses?

EK: Me oleme lavale loonud ühe ruumi, mis on hästi struktureeritud ega ole võrreldav ühegi “maja” ruumiga. Selle ruumi keskmes ongi korrastatus ja klaver. Meil algab see kõik juba proovisaalist.

LS: Reaalsustaju teemaga läheb see veel eriti hästi kokku, sest siis ongi nagu üks suur, aga jagatud reaalsus, kus kõik aset leiab?

EK: Mina usun sellesse, et kõik, mis proovisaalis toimub, isegi sel hetkel, kui on tunne, et see kõik ei haagi ega haaku materjaliga otse, on vajalik. Kõik lisakihid, isegi kui neid ei sõnasta, need jäävad kuskile.

UL: “Sügissonaadis” on ka ohvriteema? Ühelt poolt see, et Charlotte ohverdab ennast pere heaks ja samas ka Eva ohverdab ennast...

EK: Siin ei saa mööda minna ühest üliolulisest aspektist – sellest, et Eva ja Viktor on matnud lapse. Näidendis on Eva monoloog, mis on haul.

See on minu meelest ka üks võtmekoht Eva mõistmiseks, sest Eva ei saa lubada endale tunda valu, mida lapse kaotamine temas tekitab. Sellepärast otsib ta ka teisi valu aspekte, sest ega Eva ei ole teinud rahu, ta ei ole õnnelik. See, et Eva suudab elada oma surnud lapsega, ongi ainult tänu sellele võimalik, et ta selle valu sublimeerib

minevikku. Sest kui tal oleks praegu see laps elus, siis seda lugu ei oleks. Ta ei oleks oma ema kutsunud, ta ei oleks Helenat enda juurde võtnud. Ta ütleb emale esimest korda, et ta polnud õnnelik. Ja ema küsib, miks ta siis lapsena ei õelnud, et see kõik ei meeldinud talle? Aga Eva lihtsalt ei julgenud öelda... Kuidas ütleb laps emale, et ta pole õnnelik? Ja sellepärast ma arvan, et lapse kaotus on seal tegelikult kõige olulisem minevikusündmus.

UL: “Sügissonaadis” on pealtnäha passiivne lugu, kõik on juhtunud kunagi ammu ja siis püütakse seda nüüd hiljem lahendada. Kuidas te proovides sellesse suhtute?

EK: Meil käis rääkimas Meelike Saarna, kes kirjeldas, kuidas väga sageli on vaja pidevalt kahte inimest üksteisele tõlkida. Kui üks ütleb ühed sõnad ja teine ütleb teised sõnad, siis me ei anna ruumi üksteist kuulata.

“Sügissonaadis” algul mängitakse ka sellist rõõmsat kohtumist väikeste allhoovustega, aga siis käib üks tohutu kärakas ja seejärel antakse ruumi, et mõlemad saaks suud puhtaks rääkida. See ei tähenda, et kõik peab jõudma lahenduseni, vaid luuakse selleks vajalik ruum.

Jani Kausi meelest lõpeb see niimoodi, et Charlotte põgeneb ja siis Eva hakkab kahetsema, et ema minema peletas. Jah, sõnades on see tõesti nii, aga minu meelest ongi see olukord, et Charlotte läheb ja mis sealt edasi saab, me tegelikult ei tea. Ja Eva mitte ei kahetse ema äraajamist, vaid ütleb: ma saan nüüd tegelikult aru, ma ei jäta sind, ma armastan sind! Ja sellepärast ma ise ütlen, see on ikkagi lugu andestamise võimalikkusest.

LS: Seda lõppu saab tegelikult lugeda ka optimistlikuna, vähemalt mõõdukalt optimistlikuna.

EK: Jah. Toimub ärasõit ja minnakse laiali. Ja kummal oli õigus? Mõlemal oli õigus ja mõlemad said ennast väljendada, aga nad ei saanud lihtsalt kokku.

Minu jaoks on huvitav see Bergmani puhul: need sõnad “ma armastan sind” öeldakse tema näidendis justkui nii otse – palun, ta ütleb selle välja –, aga kui seda mängida otse, siis muutub see igavaks ja mustvalgeks. Samas, sõnade taga on Bergmanil juba nii-öelda saladus olemas.

Osades Ülle Lichtfeldt, Anneli Rahkema, Loviise Kapper, Margus Grosnõi ja külalisena pianist Kadri-Ann Sumera. Tõlkija Ülev Aaloe ja kunstnik Kairi Mändla. Evaga vestlesid proovisaalis teatri kirjandustoimetaja Lauri Saaber ja dramaturg-lavastaja Urmas Lennuk. ✕